

Лисенко Г.І.*

кандидат історичних наук, доцент
ДВНЗ «Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури»
Дніпро, Україна. G-193@ yandex.ua

Волкова С.П.,

старший викладач
ДВНЗ «Придніпровська державна академія
будівництва та архітектури»
Дніпро, Україна. G-193@ yandex.ua

ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ НА ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Анотація. Аналізується питання щодо необхідності приведення українського права у відповідність з нормами та принципами міжнародного права — тенденції, що особливо виявила себе після підписання політичної та економічної частини частини Угоди про асоціацію між Європейським Союзом і Україною. Розглядається діяльність Європейського суду з прав людини та вплив даної міжнародної інституції на національну судову практику і сприяння її дотриманню основних прав і свобод людини. Обговорюється вплив рішень Європейського Суду на правову систему України, що потребує реформаций не лише на рівні захисту прав і свобод людини, а й на рівні інституційних змін. Йдеться, зокрема, що певні рішення системи судоустрою і юрисдикції судів України викликають сумнів щодо відповідності положенням Європейській конвенції з прав людини. Зазначається, що правотворчий вплив Суду на українське право виявляється у багатьох аспектах, включаючи принцип автономності термінів та концепцій, що їх використано у тексті Конвенції. Новим для України став інститут апеляційних судів, який розглядається Європейським Судом як один з ефективних засобів захисту прав людини в більшості держав-членів Ради Європи.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, Конвенція, правова система, рішення Європейського суду з прав людини, Закон України.

Аннотация. Анализируется вопрос о необходимости приведения украинского права в соответствие с нормами и принципами международного права — тенденции, которая особенно проявила себя после подписания политической и экономической части Соглашения об ассоциации между Европейским Союзом и Украиной. Рассматривается деятельность Европейского суда по правам человека и влияние данной международной институции на национальную судебную практику и содействие ее соблюдению основных прав и свобод человека. Обсуждается влияние решений Европейского суда на правовую систему Украины которая требует реформации не только на уровне защиты прав и свобод человека, но и на уровне институциональных изменений. Указывается, в частности, что определенные решения системы судоустройства Украины и юрисдикции судов вызывают сомнение относительно положений Европейской конвенции по правам человека. Отмечается, что правотворческое влияние Суда на украинское право проявляется во многих аспектах, включая принцип автономности терминов и концепций, которые использованы в тексте Конвенции. Новым для Украины стал институт апелляционных судов, который рассматривается Европейским судом как один из эффективных средств защиты прав человека в большинстве государств-членов Совета Европы.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека, Конвенция, правовая система, решение Европейского суда по правам человека, Закон Украины.

* Lysenko G.I., Ph.D. in History, Associate Professor, Prydniprov'ska State Academy of Civil Engineering and Academy, Dnipro, Ukraine. G-193@ yandex.ua

Volkova S.P., Senior Lecturer, Prydniprov'ska State Academy of Civil Engineering and Academy, Dnipro, Ukraine. G-193@ yandex.ua

Abstract. *It is analyzed the question about necessity of bringing Ukrainian law into conformity with the norms and principles of international law — the tendency which especially revealed itself after signing the political and economic part of the Association Agreement between the European Union and Ukraine. It is considered the activity of the European Court of Human Rights and the influence of this international institution on a national jurisprudence and the promotion of fundamental human rights and freedoms. Discussion is given on the impact of the European Court of Human Rights on the legal system of Ukraine which is of need to be reformed not only upon protection of human rights and freedoms, but also at the institutional level. It is said in particular in this respect, that certain decisions of the judicial system of Ukraine and the jurisdiction of the courts cast doubt according to European Convention on Human Rights. It is noted legislative impact of the European Court on the Ukrainian law in different spheres, including the principle of autonomy of the terms and concepts used in the text of the Convention. New for Ukraine became the Institute of appellate courts which is seen by the European Court as one of the most effective means of protecting human rights in most of the members of the Council of Europe.*

Key words: *European Court of Human Rights, the Convention, the legal system, the European Court of Human Rights, Law of Ukraine.*

Постановка проблеми. Після здобуття незалежності України, стало актуальним питання про необхідність приведення українського права у відповідність з нормами та принципами міжнародного права, а особливо гостро постає питання після підписання політичної частини Угоди про асоціацію між Європейським Союзом і Україною, яку було укладено 21 березня 2014 року, та економічної частини — 27 червня 2014 року.

Європейський суд з прав людини (далі — ЄСПЛ) — це міжнародна судова установа, створена 21 січня 1959 року для контролю за дотриманням прав і свобод людини та громадянина, закріплених в Європейській конвенції з прав людини, ратифікованої 1953 року. Суд розглядає міждержавні або індивідуальні заяви й виносить рішення стосовно порушень політичних і цивільних прав людини.

Суд знаходиться у Страсбурзі (Франція) в Палаці прав людини, який було спроектовано британським архітектором Річардом Роджерсом у 1994 році. Під юрисдикцією ЄСПЛ перебуває близько 800 мільйонів людей, які проживають у 47 державах-членах Ради Європи, що ратифікували Конвенцію. Рішення ЄСПЛ є обов'язковим для держав та підлягає виконанню. Україна ратифікувала Європейську конвенцію 17 липня 1997 року, а вже 11 вересня того ж року вона набула чинності. Відтоді цей документ є частиною законодавства нашої держави й має застосовуватися нарівні з іншими нормативно-правовими актами, а рішення Європейського суду з прав людини підлягають прямому виконанню на національному рівні.

Парламентська асамблея Ради Європи обирає суддів до Європейського суду строком на 6 років, які не можуть переобиратися. Суддя може бути звільнений з посади, якщо рішення про його невідповідність встановленим вимогам буде ухвалене іншими суддями більшістю у дві третини голосів (стаття 24). З квітня 2010 року суддею ЄСПЛ від України є Ганна Юдківська (наразі вона є віцепрезидентом п'ятої палати ЄСПЛ).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питанням щодо організації, принципів та структури діяльності Європейського суду й застосування рішень ЄСПЛ у правовій практиці України присвячено чимало наукових праць як українських, так і зарубіжних науковців, зокрема М. Чугуєвської [1], О. Сидоренко,

Т. Фулея, І. Демченка, В. Буткевича, В. Капустинського, С. Головатого, С. Шевчука та багатьох інших.

Мета статті: розглянути діяльність Європейського суду з прав людини та вплив даної міжнародної інституції на національну судову практику і сприяння її дотриманню основних прав і свобод людини.

Основні результати дослідження. Актом міжнародного визнання України як демократичної правової держави став вступ України до Ради Європи 9 листопада 1995 року та ратифікація Верховною Радою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї. З часу набрання чинності Конвенцією було прийнято 11 Протоколів, які стали її невід'ємною частиною. Протоколи розширили діапазон гарантованих прав і свобод людини та вдосконалили механізм їх захисту. Конвенція та Протоколи до неї є частиною національного законодавства України відповідно до статті 9 Конституції України як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Верховна Рада України прийняла два закони: Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів №2, 4, 7 та 11 до Конвенції» [2] та Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [3].

Ратифікувавши Конвенцію та протоколи до неї, держава перш за все зобов'язалася гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції та цих протоколах. У пункті 1 частини першої Закону України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року, на підставі якого відбулася ратифікація Конвенції та окремих протоколів до неї, зазначено, що: «Україна повністю визнає на своїй території ... щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції» [4].

Таке законодавче визнання обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції, зумовлює вивчення практики ЄСПЛ та застосування національного законодавства з урахуванням позицій ЄСПЛ, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ розкривається зміст більшості положень Конвенції [4, с. 6].

Права й свободи, передбачені Конвенцією, обіймають найважливіші сторони життя особи і мають громадянську, політичну, економічну та соціальну спрямованість. Головні з них — право на життя, свободу, особисту недоторканність особи, вільне пересування, свободу думки, совісті, релігії, виявлення поглядів, мирних зборів й асоціацій, право на створення сім'ї, повагу до особистого і сімейного життя, право на справедливий судовий розгляд, мирне володіння майном, заборона дискримінації, катувань, рабства та примусової праці, неприпустимість покарання без закону [5].

Рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції, а порядок виконання Рішення визначається Законом України «Про виконавче провадження» й іншими нормативно-правовими актами з урахуванням особливостей, що передбачені цим Законом. Виконання Рішення здійснюється за рахунок Державного бюджету України [3].

Згідно зі ст. 8 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [3] виплата відшкодування повинна бути здійснена протягом трьох місяців із моменту набуття рішенням остаточного статусу. У разі порушення встановленого терміну на суму відшкодування нараховується пеня. Виконання рішень Європейського суду з прав людини в частині виплати відшкодування покладено на органи Державної виконавчої служби. Так, відповідно до п. 10 ч. II ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» [6] рішення ЄСПЛ підлягають виконанню Державною виконавчою службою з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [3].

Відповідно до ст. 46 Конвенції нагляд за виконанням рішень Європейського суду здійснює Комітет міністрів Ради Європи, який для виконання цієї норми має стежити не тільки за своєчасною виплатою грошової компенсації, але і за тим, як держава — учасник Конвенції виправляє очевидні у світлі Європейського суду розходження норм його внутрішнього права або позиції судової практики зі стандартами Ради Європи. Юридично рішення, винесене Європейським судом, є обов'язковим лише для держави — відповідача у справі. Однак доволі часто значущість рішень Європейського суду виходить за національні межі, впливаючи на право і судову практику й інших держав — учасниць Конвенції [7].

Наприклад, станом на 31 грудня 2011 році в Європейському суді на розгляді перебувало загалом 152 800 справ проти держав-сторін Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (станом на 31 грудня 2010 р. — 139 650). З них 10750 справ проти України, що складає 7 % від загальної кількості справ (станом на кінець 2010 р. — 7,5 %). У порівнянні з іншими державами за кількістю справ на розгляді Європейського суду Україна перебувала на п'ятому місці після Росії, Туреччини, Італії та Румунії [8].

Згідно зі звітом за 2014 рік Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини Наталії Севостьянової, на 30 листопада 2014 року на розгляді в суді проти України перебувало 13 600 справ (13,3% від загальної кількості). Тобто Україна посідала перше місце за кількістю справ, які перебували на розгляді в цьому суді [9].

За статистичною інформацією, наявною на сайті ЄСПЛ [10], станом на 31 грудня 2014 року в Європейському суді перебувало на розгляді 13650 заяв проти України, що становить 19,5% усіх заяв, які перебувають на розгляді. Це найбільша частка однієї країни. Для порівняння, щодо Італії на розгляді перебувало 10100 заяв (14,4%), Росії — 10000 (14,3%), Туреччини — 9500 (13,6%), Румунії — 3400 (4,9%).

Станом на 31 серпня 2015 року Україна посідає перше місце за кількістю скарг, які чекають розгляду ЄСПЛ серед усіх держав-відповідачів. Про це свідчить офіційна статистика, оприлюднена на сайті ЄСПЛ. Скарги проти України склали близько 21%.

За період 1998-2014 рр. щодо України було винесено 1002 рішення; з них у 987 рішеннях було констатовано щонайменше одне порушення Конвенції або Протоколів до неї [11]. Тексти рішень Суду розміщені в базі даних HUDOC, у справах щодо України їх також можна знайти на сайті Міністерства юстиції України. Крім того, рішення у справах проти України публікуються в «Офіційному віснику України» та інших офіційних і неофіційних виданнях.

В. Капустинський та І. Демченко відзначають, що рішення ЄСПЛ стали одним із основних джерел права для національних правових систем у галузі прав людини, включаючи й українську систему права, для формування європейських і національних стандартів захисту прав людини [12, 13].

Рада Європи підготувала зведену статистику виконання рішень ЄСПЛ країнами-членами організації за 2014 рік, у якій влада суттєво зменшила виплати у справах, в яких Україна програла позивачам в ЄСПЛ, накопичивши через це значну заборгованість. Зокрема, кожне п'яте рішення ЄСПЛ, в якому виникло тривале прострочення виплат, є українським (всього на обліку ЄСПЛ — 765 справ, в яких виникло тривале прострочення платежу). Протягом 2013 року Україна програла за позовами в ЄСПЛ майже 33 млн євро [14].

Голова Вищого адміністративного суду України Олександр Нечитайло на IV Міжнародному форумі з практики Європейського суду з прав людини у м. Львові, який відбувся наприкінці листопада 2015 року відзначив, що «кількість поданих до ЄСПЛ заяв щодо порушення громадянських прав Україною в особі уповноважених органів свідчить про наявність проблем на рівні держави як з додержанням прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, так і з їхнім судовим захистом. У Щорічному звіті про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2014 році серед основних проблем, які призводять до констатації Європейським судом порушень Україною положень Конвенції, за прикорою традицією названо невиконання або тривале виконання рішень національних судів, а також недоліки судової практики, що призводять до порушення права особи на справедливий судовий розгляд. В Україні не виконуються рішення не лише національних судів. Маємо проблеми з виконанням рішень Європейського суду з прав людини» [15].

Вплив рішень ЄСПЛ на правову систему України вбачається не лише на рівні захисту прав і свобод людини, а й на рівні інституційному, оскільки певні рішення системи судової України і юрисдикції судів викликають сумнів відповідності положенням Конвенції. Правотворчий вплив Суду на українське право виявляється хоча б у принципі автономності термінів та концепцій, що їх використано у тексті Конвенції. Окрім цього, певні рішення Європейського суду з прав людини стали керівними для захисту прав і свобод особи і викликали ряд однорідних заяв до Європейського суду. Новим для України став інститут апеляційних судів, який розглядається Європейським судом як один з ефективних засобів захисту прав людини в більшості держав-членів Ради Європи.

Проте, розглядаючи справи українських заявників, Європейський суд постійно звертає увагу на байдужість судових органів України, які на практиці повторюють одні й ті самі помилки замість того, щоб уникати їх. Це свідчить про те, що українські суди мають постійно одержувати інформацію про рішення, прийняті Європейським судом, вивчати, аналізувати їх та враховувати у своїй роботі.

Якщо проаналізувати стан дотримання Україною міжнародних стандартів у галузі прав людини, деякі автори зазначають, що владою здійснюються певні кроки щодо приведення законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів прав людини та їх запровадження на практиці [16]. Однак сучасність потребує посилення заходів для забезпечення виконання взятих Україною зо-

бов'язань у галузі прав і свобод людини. В цьому плані слід підтримати пропозицію Н. Карпачової про розробку Національної програми щодо адаптації законодавства України до міжнародних стандартів у галузі прав людини, де визначити перелік універсальних та регіональних конвенцій з прав людини, які потрібно ратифікувати у першочерговому порядку [16].

Актуальними і на сьогодні є слова М. Пурбе-Лундін (Швеція, Група Європейської народної партії), що Конституція України потребує негайних змін, рівність між обвинуваченням та захистом повинна бути забезпечена, кримінальне переслідування за політичну діяльність є неприпустимим й запропонувала Україні допомогу на шляху до демократії, оскільки як теперішній, так і попередній уряди більше говорили, ніж робили для демократизації держави [17].

Висновки. Вплив рішень Європейського Суду з прав людини на правову систему України вбачається не лише на рівні захисту прав і свобод людини, а й на рівні інституційному, оскільки певні рішення викликають сумнів у відповідності системи судоустрою України і юрисдикції судів положенням Конвенції. Правотворчий вплив Суду на українське право виявляється хоча б у принципі автономності термінів та концепцій, що їх використано у тексті Конвенції. Окрім цього, певні рішення Європейського суду з прав людини стали керівними для захисту прав і свобод особи і викликали ряд однорідних заяв до Європейського суду. Новим для України став інститут апеляційних судів, який розглядається Європейським Судом як один з ефективних засобів захисту прав людини в більшості держав-членів Ради Європи.

Правозахисна система в Україні ще не спроможна належно забезпечити своїм громадянам захист прав та свобод, гарантованих Конституцією України. Вирішення зазначеного можливе лише за умов належного законодавчого забезпечення та створення ефективного механізму його реалізації, зокрема дотримання стандартів Ради Європи, прецедентної практики Європейського суду, Конституції, кодексів та законів України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чугуєвська М. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини: проблемні аспекти / М. Чугуєвська // Віче. — 2013. — № 2. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3895/>
2. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2,4,7 та 11 до Конвенції: Закон України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року // Голос України. — 1997. — 24 липня.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України № 3477-IV від 23 лютого 2006 року — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
4. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. — К., 2015. — 128 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/1784349/>
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Європейський Суд з прав людини — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/159>

6. Про виконавче провадження: Закон України № 606 XIV від 21.04.1999 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/606141>
7. Сидоренко О. О. Вплив рішення Європейського суду з прав людини на правову систему України // Проблеми законності. Збірник наукових праць. — 2015. — № 130. — С. 27 — 34 — [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/53729/49755>
8. Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2011 році — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minjust.gov.ua/files/Zvit_2011_%2802022012%29.pdf
9. Європейський суд з прав людини проти України: як подолати ганебну статистику — [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/yevropejskij-sud-z-prav-lyudini-proti-ukrayini-yak/>
10. European court of human rights application pending before a judicial formation 31/12/2014 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_2014_ENG.pdf
11. Violations by Article and by State — 1959 — 2014 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2014_ENG.pdf
12. Капустинський В. А. Вплив діяльності Європейського суду з прав людини на формування національних правозахисних систем і дотримання державами стандартів захисту прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 — міжнародне право / В. А. Капустинський, Інститут законодавства Верховної Ради України. — К., 2006. — 22 с.
13. Демченко І. С. Практика Європейського суду з прав людини в національній судовій практиці у справах, пов'язаних із медициною / І. С. Демченко // Часопис Київського університету права. — 2014. — № 2. — С. 348.
14. Україна провалює виконання рішень Європейського суду з прав людини — статистика — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.euointegration.com.ua/news/2015/03/23/7032158/>
15. Відбувся IV Міжнародний форум з практики Європейського суду з прав людини — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vasu.gov.ua/123535/>
16. Карпачова Н. Міжнародні стандарти у галузі прав і свобод людини та проблеми їх реалізації в Україні / Н. Карпачова // Право України. — 2009. — № 4. — С. 4 — 21.
17. Звіт за результатами роботи Постійної делегації Верховної Ради України у Парламентській асамблеї Ради Європи під час Першої частини сесії ПАРЕ 2012 року. м. Страсбург, 23-27 січня 2012 року — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1408_Zvit_%2823-27_jan_2012%29.htm

REFERENCES

1. Chuguievska, M. (2013). Implementation by Ukraine of decisions of the European Court of Human Rights: problematic aspects. *Viche (Council)*, 2. Retrieved from <http://www.viche.info/journal/3895/> (in Ukr.).
2. On ratification of the European Convention on Human Rights of 1950, the First Protocol and Protocols № 2,4,7 and 11 of the Convention. The Law of Ukraine № 475/97-Verkhovna Rada from 17 July 1997. (1997, July 24). *Golos Ukrainy (The Voice of Ukraine)* (in Ukr.).
3. *On execution of decisions and application of the European Court of Human Rights*. The Law of Ukraine № 3477-IV from 23.02.2006. Retrieved from <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (in Ukr.).

4. Fulei, T.I. (2015) *The application of the European Court of Human Rights in administrative proceedings*. Retrieved from <http://www.twirpx.com/file/1784349/> (in Ukr.).
5. *European Convention on Human Rights and the European Court of Human Rights* (n.d.). Retrieved from <http://old.minjust.gov.ua/159> (in Ukr.).
6. *On Enforcement Proceedings*. The Law of Ukraine № 606 from 21.04.1999, the XIV (1999). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/606141> (in Ukr.).
7. Sidorenko, O. O. (2015). The impact of the European Court of Human Rights on the legal system of Ukraine. *Problemy zakonnosti (The Problems of legality)*, 130, 27-34. Retrieved from <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/53729/49755> (in Ukr.).
8. *The annual report on the performance of the Government Commissioner for the European Court of Human Rights in 2011*. Retrieved from http://www.minjust.gov.ua/files/Zvit_2011_%2802022012%29.pdf (in Ukr.).
9. *European Court of Human Rights against Ukraine: how to overcome the shameful statistic* (n.d.). Retrieved from http://ukurier.gov.ua/uk/articles/yevropejskij_sud_z_pravlyudini_proti_ukrayini_yak/ (in Ukr.).
10. *European court of human rights application pending before a judicial formation 31/12/2014* Retrieved from http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_2014_ENG.pdf
11. *Violations by Article and by State — 1959 — 2014* (2014). Retrieved from http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2014_ENG.pdf
12. Kapustynskiy, V. A. (2006). *The impact of the European Court of Human Rights on the formation of national human rights systems and compliance by States with human rights standards: essay of the thesis for gaining academic degree of the candidate of jurisdiction*. Kyiv (in Ukr.).
13. Demchenko I. S. (2014). Practice of European Court of Human Rights in national jurisprudence in cases involving medicine. *Chasopys Kyivskogo universytetu prava (Journal of Kiev University of Law)*, 2, 348 (in Ukr.).
14. *Ukraine fails execution of the decisions of the European Court of Human Rights — statistics* (n.d.). Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/03/23/7032158/> (in Ukr.).
15. *The IV International Forum of the practice of European Court of Human Rights took place* (n.d.). Retrieved from <http://www.vasu.gov.ua/123535/> (in Ukr.).
16. Karpachova, N. (2009). International standards in the field of human rights and problems of their implementation in Ukraine. *Pravo Ukrainy (the Lawt of Ukraine)*, 4, 4-21 (in Ukr.).
17. *Report on the work of the Constant Delegation of the Verkhovna Rada of Ukraine in the Parliamentary Assembly of the Council of Europe at the first part of the PACE session in 2012. Strasbourg, 23-27 January 2012* Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1408_Zvit_%2823-27_jan_2012%29.htm (in Ukr.).